

MARSAL M. N. TUHACSEVSZKIJ

(Párizs, 1978)

Mihail Nyikolajevics Tuhacsevszkij, a szemjonovi gárdaezred fiatal tisztje, aki De Gaulle-lal együtt raboskodott az első világháború németországi hadifogolytáborában, 1918-tól kezdve volt tevékeny résztvevője a fiatal szovjet állam katonai és katonapolitikai vezetésének. 1918-ban a Volga mentén és az Ural vidékén fellázadt csehszlovák légiók leverését szervezte meg, a legendás 5. hadsereg élén pedig egyik legfőbb kikovácsolója volt a Kolcsak csapatai felett aratott győzelemnek. Később az észak-kaukázusi fronton, nehezen manőverezhető területen bizonyította, hogy milyen alapos harcászati felkészültséggel rendelkezik. 1920-ban, Szovjet—Oroszország Pilsudski Lengyelországa ellen vívott háborúja idején pedig a Tuhacsevszkij-vezette katonai egységek jutottak el a legmesszebbre, egészen Varsó külvárosáig, a front északnyugati szakaszán pedig a lengyel—német határig. A visztulai hadjárat megtorpanása, majd a rigai békekötés után azonban mégis Tuhacsevszkij szemére vetették a hadjárat végkimenetelét. Éppen azok a katonai vezetők tették ezt, akik valójában felelősek voltak azért, hogy Lenin és az ország katonai irányító testülete, a Forradalmi Katonai Tanács utasításaival szemben a Délnyugati Front elitegységeit nem Varsó felé, hanem Lvov bevételére irányították. Ezek a viták, akárcsak a háború katonai és diplomáciai eseményeinek értékelése, szinte nyomban az Európa-szerte nagy figyelemmel kísért hadjárat befejezése után átlépték a Szovjetunió határait. Érdekes, hogy Tuhacsevszkij *A visztulai hadjárat* című munkája 1934-ben Magyarországon is megjelent, Pilsudski 1920 című, Tuhacsevszkij előadássorozatára készült válaszával egyidőben.

A legtöbb szovjet katonapolitikus és hadvezér életében a polgárháború az 1920-as esztendővel ért véget. Tuhacsevszkij számára azonban folytatódott. Az ő nevéhez fűződik ugyanis a kronstadi matrózlázadás és a tambovi Antonov-féle ellenforradalmi felkelés elfojtása is. A polgárháború befejezése után Tuhacsevszkij a kulcsfontosságú lenin-grádi katonai körzet élére került, 1924 és 1928 között a Vörös Hadsereg vezérkari főnökségének helyettes vezetője, majd vezérkari főnöke volt. Miután Sztálinnal

és Vorosilovval nyílt konfliktusa támadt, mert nem fogadta el a kínai polgárháború harctéri tanácsadói tisztét — éppen egy hadseregátszervezési reform kidolgozásán dolgozott — „büntetésből” rábízták a katonai utánpótlás nevelését. A különböző katonai főiskolák munkájának koordinálása, majd a Vezérkari Akadémia irányítása során Tuhacsevszkij olyan nagyszerű eredményeket ért el, hogy 1931-ben a Katonai és Tengerészeti Népbiztos helyettesének, majd első helyettesének nevezték ki.

Egy ilyen életpálya megrajzolásától joggal várunk sokat. Nemcsak mert világhírnévű események részeséről és alakítójáról van szó, de azért is, mert a recenzált könyv szerzője idős és tapasztalt újságíró, Tuhacsevszkij közvetlen munkatársának felesége, sőt a marsall távoli rokona volt. A másfélszáz oldalas könyvben azonban nagyon kevés a hasznosítható anyag. A szerző közül néhány olyan adatot a tisztikar különböző rétegeiről, ezek hétköznapjairól, amelyek érdeklődésünkre tarthatnak számot. Felsőről néhány olyan, napjainkban már alig hozzáférhető információt, mint például az, hogy kik voltak a Vörös Hadsereg katonai körzeteinek vezetői az 1930-as években. Említést tesz arról, hogy a rapallói szerződés titkos záradékát betartó Szovjetunió területén, többek között Kazányban ment végebe egy ideig a weimari Németország számára a versaillesi békében szigorúan megtiltott repülőtisztai képzés. (Egyfajta gesztus is volt ez, hogy mennyire nem tartotta magára nézve kötelező érvényűnek a Szovjetunió a párizsi környéki imperialista rablóbékék határozatait.) Egy-egy mondattal jellemzi Ligyija Nord a szinte elfeledett, de azokban az években fontos szerepet betöltött parancsnokokat, nemcsak személyes emlékei tükrében. Igen részletesen foglalkozik az 1957-ben, a XX. kongresszust követően rehabilitált Tuhacsevszkij és társai — Jakir, Primakov, Kork, Ejdemán, Uborevics, Feldman, Putna — ellen lefolytatott koncepció perrel. Az utóbbi során, mint ismeretes, Sztálin utasítására azzal vádolták e sokat tapasztalt hadvezéreket, hogy Németország megbízásából, tervszerűen tönkretették a szovjet katonai erőket, holott Tuhacsevszkij és munkatársai éppen a

náci katonai gépezettel való összecsapásra készítették fel a Vörös Hadsereg állományát.

Látszólag tehát Ligijja Nord könyve érdeklődésre tarthat számot; már csak azért is, mert a Tuhacsevszkij-szakirodalom napjainkban meglepően szegényes. (Itt említjük meg, hogy magyar nyelven megjelent egy válogatás a marsall műveiből.) Annál sajnálatosabb, hogy ez az életrajz nemcsak a tudományosság, de azt kell mondanunk, hogy az emberi tisztesség kritériumainak sem felel meg. Végig pszichológizál, pletykákat ír le, állítólagos hosszú beszélgetéseket idéz fel, s egész mondanivalója lényegét erre építi fel.

A könyv ilymódon inkább azért érdekes, mert benne, mint cseppben a tenger, tükröződik az 1920-as évek polgárháborús eseményeivel és a Szovjetunió későbbi történetével foglalkozó egyes nyugati művek minden jellegzetes hibája. Ezek a munkák műfajilag átmenetet képeznek a szubjektív memoár és a kremlinológiai előfeltevéseknek való megfelelés möhő vágyának alárendelt „elemzés” között. Mindazonáltal egyre gyakrabban, s nem csupán a külföldi szakirodalomban, szerepelnek „bizonyítékként” — forráskritika nélkül — a szovjet vonatkozású témával foglalkozó tudományos igényű művek jegyzetanyagában.

A húszas-harmincas években Nyugaton gyakorta megforduló Tuhacsevszkij marsallról alkotott képet elsősorban az alakította, hogy a nemesi származású, fényes pályát befutó *vörös marsall* milyen radikálisan szakított még 1917-ben a cári hadsereg hagyományával, micsoda hidegvérrel lépett fel a szovjethatalom számára drámai kronstadti és tambovi helyzetekben. Az ismertettét könyv szerzője viszont éppen ettől a „vadtól” igyekszik megvédeni Tuhacsevszkijt. Még a kronstadti matrózok elleni szigorára is keres és talál is „mentséget”: szerinte Tuhacsevszkij az Októberi Forradalom „atrocitásainak” legfőbb részeseivel számolt le ekképpen. Nord szemében a hadvezér Tuhacsevszkij 1917 utáni pályafutása során mindvégig azon munkálkodott, hogy átmentse a Vörös Hadseregbe a cári szoldateszka szokás- és normarendszerét, annak szinte minden külső megnyilvánulásával és természetesen tartalmi jegyével együtt. Jellegzetesen a nemzeti hadsereg élén álló, a párt belső vitáiban való részvételt elhárító katonának ábrázolta Tuhacsevszkijt, aki szerinte tudatosan hátrálta el magát a nemzetközi forradalmi mozgalom eseményeiben való részvételtől. Ezt *arról* a Tuhacsevszkijről írja le, aki — éppen 1921-ben! — külön írásban vetette fel, hogy a viláforradalom minél

határozottabb előtérbe helyezése érdekében, a lengyel szovjet-orosz háború tapasztalataiból okulva, hozzanak létre a Kominternen belül egy katonai osztályt, amelynek a viláforradalom harcászati hátterének elméleti kidolgozása legyen a feladata.

Tuhacsevszkij minden intézkedésében azt a hol meglevő, hol csak odaképzelt köldökzsinórt látja Ligijja Nord, amely a cári hadsereggel köti össze őt. Gyakran olyan momentumokban is, amelyek egészen magától értetődőek egy hadseregben, mint amilyen a fegyelem, a tisztiskolások nevelése, stb. Minthogy nem kíván tudomást venni erről, természetesen nem veszi észre azokat az impulzusokat sem, amelyek Tuhacsevszkijt a polgárháború alatt, majd nyugati tanulmányútjai során érték. A szerző rendkívül szubjektív a Vörös Hadsereg vezető katonai garnitúrájának bemutatásában is. Csupán azokat értékeli, akik valamikor a cári hadsereg kötelékében kezdték tisztipályájukat. Mindvégig lekezelő a munkások, közkatonák soraiból felemelkedett vörös parancsnokokkal szemben. Szinte csak véletlenül értékelt a történelmi tényeknek megfelelően, mint például akkor, amikor megírja, hogy néhány nappal Tuhacsevszkij 1937. május 28-i letartóztatása előtt, amikor a marsallt kinevezték a Volga-menti katonai körzet parancsnokának, s ezzel már jelezték a kegyvesztettségnek azokban az években oly gyorsan felfutott státusát, „éppen proletársorsból felemelkedett bajtársai nyilvánították iránta rokonszenvüket”.

A könyv, mint minden olyan munka, amely szerzője preconcepciójának illusztrációjaként jött létre, számos tárgyi tévedést is tartalmaz. Egyik helyen Tuhacsevszkij 1919-ben, másutt 1921-ben lett a bolsevik párt tagja. A valóságban 1918 tavaszán lépett be az OK(b)P soraiba, Kujbisev ajánlásával, s azonnal a moszkvai területi pártbizottság katonapolitikai osztályára került. A leirtakkal szemben Poszkrjobjisev a húszas évek elején nem rendelkezett még „országos” befolyással, hiszen még nem vezette Sztálin titkárságát; ezt a tisztséget akkor Tovsztuha töltötte be. Dzerzsinszkij 1927-ben semmiféle rendeletet nem írt alá Pavlov akadémikus tudományos laboratóriumának működéséről, azon egyszerű oknál fogva, hogy 1926-ban meghalt. Katalinov neves pártmunkás egy ideig a leningrádi területi komszomol-szervezet első titkára volt, és nem ismeretlen hivatalnok. Mrocskovszkij (és nem Mracskovszkij) a polgárháború egyik hőse volt; nem tekinthető a politikai vitákban, frakcióharcokban csetlő-botló kívülállónak, hiszen testvéreivel együtt már az 1905-ös

urali forradalmi eseményekben is részt vett. Avel Jenukidze nem vett részt rendszeresen a Politikai Bizottság ülésein, minthogy nem volt e testület tagja. A szovjet sajtóban Tuhacsevszkij marsallá történt kinevezése a másik négy hadvezér: Jegorov, Vorosilov, Bugyonnij, Blü-

her kinevezésével egyidejűleg jelent meg, s nem később, ahogyan a szerző állítja. A hibák, tévedések felsorolását még lehetne folytatni. Ez a rangos téma felkészültebb és objektívebb szerzőt is megérdemelt volna.

Kun Miklós

FÖLDABROSZOK, MAPPÁK, TÉRKÉPEK KATALÓGUSA

(Hadtörténelmi Térképtár, Budapest, 1981. 199 o.)

Történettudományi és tudománytörténeti kutatóink még manapság is lebecsülik a régi térképek forrásértékét. Ennek egyik oka alighanem az, hogy sem egyetemi és főiskolai oktatásunk nem ad ilyen irányú képzést, sem a magyar nyelvű kézikönyvekben nem található erre vonatkozó utalás és hivatkozás. Am van egy másik, nem kevésbé fontos ok: a térképeket használni kívánó kutatók alig-alig jutnak olyan katalógushoz, amely tájékoztatást nyújtana a könyv- és térképtárakban őrzött, kartográfiai jellegű forrásokról.

Az elmúlt években kétségtelenül történt némi előrelépés ezen a téren. A levéltári központ megkezdte a feldolgozott levéltári térképanyag folyamatos közlését; az MTA Könyvtára kiadta Mikoviny Sámuel térképeinek jegyzékét, az ELTE Térképtudományi Tanszéke pedig Karacs Ferenc metszeteinek listáját közölte. Mindezek azonban bizonyos mértékig csak részlettájékoztatást nyújtanak. A levéltárakban őrzött kéziratok térképanyag nagyrészt kataszteri, határ- és folyamfelméréseket tartalmaz; míg egyes személyek munkái — legyenek azok bármilyen kiemelkedők — mindenképpen korlátozott körre szorítkoznak. (Mindezzel nem kívánom lebecsülni, vagy csökkenteni az említett munkák értékét!)

Eppen ezért örvendetes, hogy a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum közel félmillió térképet őrző Térképtára egy általános — bár az egész gyűjteménynek csak kis részletét tartalmazó — katalógust adott ki Csendes László szerkesztésében az *egykori Habsburg Birodalom, ill. Osztrák—Magyar Monarchia területét ábrázoló, 1700—1919 közti, különféle célú térképekről*. A jegyzék mind a nyomtatott, mind a kéziratok térképeket felöleli, azokról a címleírás mellett egy mondatos annotációt is ad. A katalógushoz dr. Godó Ágnes alezredes írt átfogó előszót.

A jegyzéket rövid bevezető és Előszó nyitja meg, amelyek a Hadtörténelmi

Térképtár gyűjteményéről, ill. a katalógusról adnak rövid útbaigazítást. Ezt követi a 143 oldalra terjedő jegyzék. A térképek részletes felsorolását a rövidítések feloldása, az igen részletes személy- és helységnévmutató, valamint az ügyesen összeállított tárgymutató zárja le. Nagyon hasznos az utolsó oldal rövid indexe, amely a Hadtörténelmi Térképtár beosztásának tagozódását mutatja be, így a másfajta térképeket keresőknek is támpontot nyújt.

A térképek listája két, ellentétes szempontot próbált egyesíteni. Egyrészt — már csak terjedelmi, és nyilván kiadási okokból — az összeállítók rövidegre törekedtek, másrészt minden egyes címleírásban elegendő információt igyekeztek összeszűríteni ahhoz, hogy a kutatók kellő tájékoztatást kaphassanak a térkép jellegéről. Az egyes címleírások így lényegében a következő fontosabb adatokat tartalmazzák:

1. A főcím élén a katalógus-sorszám (folyamatos számozással), jobb oldalon pedig a térképtári jelzet áll. 2. A térkép címe, ill. ennek híján a tartalmát jelző felirat, a leírás nyelvén (magyar, német, francia, olasz stb.), lehetőleg teljes terjedelemben. Egyes esetekben — amikor ezt a címfeliratban feltüntetik — itt találjuk a térkép szerkesztőjének, vagy készítőjének nevét is, nagy betűkkel kiírva. 3. A térkép kiadási éve, kiadója, nyomtatója (vagy rajzolója), méretaránya, a nyomtatási tűkőr — ill. a rajzolt térkép keretének — mérete, centiméterekben. 4. A térkép egyéb jellemzői, pl. van-e rajta jelmagyarázat, színkulcs (és színes vagy színezett-e), mérték, hegyrajz típusa, jellege, a névírások és helységnevek jellege, a térkép egészének jellege (pl. falitérkép, önálló lap, sorozat, atlasz stb.), esetleg az is, hogy milyen mű mellékletként készült. 5. A részletes címleírás után egy mondatnyi annotáció a térkép tartalmáról, jellegéről, vagy más vonatkozású jelentőségéről tájékoztat.